

De basis voor een visie op burgerschap: idealen en de realiteit

Een onderbouwde visie op burgerschapsonderwijs begint met een onderbouwd idee over burgerschap. Hoe leerlingen zich nu en in de toekomst als burgers manifesteren, kan het beste worden gezien in de context van hoe we samenleven. De meeste mensen zijn niet zo gewend om daar expliciet over te zijn. Omdat dat toch verhelderend werkt, laten we hier zien hoe dat stap voor stap kan, in drie routes. Voor zover u al nationale consensusdoelen (afgeleid uit wetgeving) of schoolspecifieke doelen heeft geformuleerd, kunt u deze gebruiken om de routes mee te doorlopen.

Route 1: van samenlevingsideaal naar goed burgerschap

Een van de routes naar een visie op burgerschapsonderwijs begint bij het formuleren van idealen over de samenleving: een maatschappijbeeld. Daar zijn heel uiteenlopende ideeën over mogelijk, variërend van een nadruk op hechte en traditionele lokale gemeenschappen tot een vrijzinnige wereldgemeenschap. Zolang ze binnen de wetgeving passen, kunt u ze gebruiken in uw visie op burgerschap.

VOORBEELD: leren om besluiten te nemen in democratische processen

Stap 1. In een ideale samenleving: nemen we besluiten in democratische processen, nadat we elkaar hebben geïnformeerd en geprobeerd te overtuigen.

Stap 2. Wat moet een leerling dan kunnen en weten? De informatie op waarde schatten, zich in het perspectief van een ander kunnen verplaatsen, het eigen standpunt kunnen verwoorden, en onderscheid kunnen maken tussen individuele belangen, groepsbelangen en het algemeen belang.

1. De ideale samenleving ziet er zo uit:

1. _____
2. _____
3. _____

2. De leerling moet als burger dus dit kunnen:

1. _____
2. _____
3. _____

De huidige samenleving kent de volgende problemen:

1. _____
2. _____
3. _____

Let op: als u nu denkt dat een school ook zelf een ideale minimaatschappij moet zijn, dan trapt u in dezelfde valkuil als Jean-Jacques Rousseau tijdens het schrijven van *Émile, of Over de opvoeding*. In een poging om individuen vrijer te maken, stelt hij dat kinderen opgevoed moeten worden in een wereld waarin zij niet worden beperkt door het gezag van andere mensen, maar in een ideale wereld, die wordt gecontroleerd door een permanente mentor, waarin ze in verbondenheid met de natuur leren om wat moreel juist is te associëren met wat prettig is. Dat is om praktische redenen natuurlijk niet haalbaar –zoveel controle hebben we simpelweg niet over de omgeving van kinderen–maar ook niet wenselijk. Een kind dat in zo'n omgeving wordt opgevoed, zal immers nooit hebben geleerd om een samenleving zoals die is te veranderen in een samenleving zoals die zou moeten zijn. Laat staan leren omgaan met verschillende waardesystemen of morele benaderingswijzen.

Kortom, de school hoeft dus niet de ideale mini-maatschappij te zijn. Sterker, frictie tussen ideaal en realiteit kan, ook in de schoolomgeving, juist benut worden als kans om te leren. Net zoals we de problemen uit de wereld buiten de school kunnen gebruiken om leerlingen mee te laten oefenen. Tegelijkertijd is het zinnig om u af te vragen in hoeverre uw school representatief is voor de bredere samenleving. Is het onderwijs in uw gemeente sterk gesegregeerd? Dan is dat een goede reden om samen te werken met andere scholen, bewust mensen uit te nodigen in de klas, of leerlingen op andere wijze in contact te brengen met andere groepen in de samenleving.

Route 2: van problemen in de huidige samenleving naar goed burgerschap

We kunnen ook beginnen met problemen die nu in de samenleving spelen, waarvan we vinden dat leerlingen erop voorbereid moeten zijn of een bijdrage kunnen leveren aan het oplossen ervan. Indirect gaat ook deze vraag over idealen – we vinden immers iets pas een probleem als het een doel of ideaal hindert. Het voordeel van deze route is dat we meteen een gevoel krijgen voor de mate waarin het ideaal gerealiseerd is. Dat is prettig, omdat het over de keuze tussen verschillende idealen informeert.

VOORBEELD: fake news

Stap 1. In de huidige samenleving: Is informatie niet altijd betrouwbaar – soms worden meningen als feiten gepresenteerd en verspreiden mensen *fake news*.

Stap 2. Wat moet een leerling dan kunnen en weten? Onderscheid maken tussen feit en mening, de betrouwbaarheid van bronnen kunnen beoordelen, informatie kritisch kunnen analyseren, drogredeneringen herkennen.

De ideale samenleving ziet er zo uit:

1. _____
2. _____
3. _____

2. De leerling moet als burger dus dit kunnen:

1. _____
2. _____
3. _____

1. De huidige samenleving kent de volgende problemen:

1. _____
2. _____
3. _____

Bij deze route helpt het om te weten waar uw leerlingen nu en later tegenaan lopen. Worden ze niet gehoord? Worden sommige leerlingen buiten-

gesloten? Is het discriminatie, racisme of seksisme? Of maken ze zich zorgen over duurzaamheid, migratie of integratie? Dat kan per school verschillen. Als u al een visie op burgerschapsonderwijs heeft, kunt u deze informatie gebruiken om de visie nog verder op maat te snijden.

Werkvorm: doemscenario's

Het gesprek over een visie op burgerschap kunt u op verschillende manieren op gang brengen. Een toegankelijke manier is door met droom- of doemscenario's aan de slag te gaan.

Waar bij een droomscenario de vraag 'hoe ziet een ideale samenleving eruit?' centraal staat, gaan doemscenario's als volgt:

- 1 Ga in groepjes van 2 of 3 zitten.
- 2 Kies een maatschappelijke trend waar u zich het meest zorgen over maakt.
- 3 Stel dat deze trend nog een jaar of vijftien doorzet. Hoe ziet de wereld er dan uit?
- 4 Vat je doemscenario in een minuut samen.

Met deze werkvorm kunt u collega's laten ervaren dat ze al regelmatig over burgerschapsthema's en waarden nadenken. De oefening laat daarnaast zien wat uw gedeelde zorgen zijn. Die zorgen laten op hun beurt weer zien wat u belangrijk vindt. Als u zich bijvoorbeeld zorgen maakt over polarisatie, dan kunt u daar een positieve tegenhanger van formuleren, om vervolgens te bepalen wat leerlingen daarvoor nodig hebben.

Route 3: van een beeld over mensen naar een passende samenleving

Een wat minder gebruikelijke, maar even waardevolle route is om te starten met een beeld over mensen. Dat doen politieke theoretici soms. David Miller (2000) noemt bijvoorbeeld het individueel liberalisme en het conservatief communitarisme. Beide politieke theorieën hebben duidelijke mensbeelden. Liberale individualisten geloven dat mensen volledig autonoom zijn, terwijl conservatieve communitaristen stellen dat mensen in sociaal en moreel opzicht nooit volledig zelfstandig kunnen functioneren. Het is dan ook logisch dat beide stromingen tot verschillende maatschappijbeelden komen. Liberale individualisten benadrukken het belang van vrije discussies in de samenleving, maar stellen verder geen ordening van sociale relaties voor. Conservatieve communitaristen benadrukken juist het belang van een hechte gemeenschap, met een vaste set aan normen en waarden, waar je als individu bovendien niet makkelijk uitstapt.

Nu zijn er twee zaken van belang om te onthouden. Ten eerste kan het formuleren van een mensbeeld functioneel zijn, maar mensen verschillen onderling.

Ten tweede lijken de mensbeelden uit deze stromingen soms meer op oordelen of idealen dan op een beschrijving van de realiteit. Voor een visie op goed burgerschap, zetten we in deze route drie stappen:

VOORBEELD: mensen verschillen van elkaar

Stap 1. Mensen zijn: verschillend, in hun levensbeschouwingen, achtergronden en belangen.

Stap 2. In een ideale samenleving: gaan we die verschillen niet uit de weg, en als er conflicten uit voortvloeien, dan lossen we die zo rechtvaardig en vreedzaam mogelijk op. Dat geldt zowel tussen individuen als tussen groepen.

Stap 3. Wat moet een leerling dan kunnen en weten? Een leerling moet daarom zijn of haar eigen perspectief kunnen verwoorden, zich in het perspectief van een ander kunnen verplaatsen, om kunnen gaan met conflicten, kunnen onderbouwen waar iets volgens hem of haar rechtvaardig is, en een band aan kunnen gaan met andersdenkenden.

1. Mensen zijn:

1. _____
2. _____
3. _____

2. De ideale samenleving ziet er daarom zo uit:

1. _____
2. _____
3. _____

3. De leerling moet als burger dus dit kunnen:

1. _____
2. _____
3. _____

Algemene tips

Een visie hoeft niet gelijk perfect te zijn. Burgerschap is een abstract begrip, onderhevig aan voortschrijdend inzicht. U zult als school waarschijnlijk uw visie van tijd tot tijd aanpassen. Als u nog geen visie op burgerschapsonderwijs heeft, dan is het wetsvoorstel *Verduidelijking burgerschapsopdracht* een goed startpunt.*

Heeft u al een visie, maar wil u die nog verder aanscherpen? Dan kunt u bovenstaande oefeningen gebruiken. Sommige scholen redeneren primair vanuit idealen (route 1), andere vanuit problemen (route 2). Dan is het interessant om eens een andere route te verkennen.

Noten

* U kunt de laatste openbare versie van het wetsvoorstel hier lezen. Daarnaast beschrijven we de essentie van het wetsvoorstel in de hoofdstukken 1 en 4.